

Pr Liisa-Ly Pakosta
Justiitsministeerium
info@just.ee

Teie 03.07.2024 nr 8-1/5240-1

Meie 20.08.2024 nr 6-3/24-265

**Arvamus kriminaalmenetluse
seadustiku ja riigi õigusabi seaduse
muutmise seaduse eelnõule
(kohtumenetluse ratsionaliseerimine)**

Lugupeetud justiits- ja digiminister

Täna võimaluse eest avaldada arvamust kriminaalmenetluse seadustiku ja riigi õigusabi seaduse muutmise seaduse eelnõule.

Eelnõuga tutvumise järgselt laekusid Harju Maakohtu kohtunikelt alljärgnevad tähelepanekud.

Üldiselt peetakse kõnealust eelnõud vajalikuks ning toetatakse seaduste muutmist pakutud viisil. Mõnes aspektis vajaks eelnõu siiski täpsustamist või täiendamist.

Kriminaalmenetluse seadustik

- Eelnõu punktis 11 on muudatusena ette nähtud KrMS täiendamine §-ga 27².

Küsitavusi/arusaamatust tekitab eelnõu § 27² lg 3, mis sätestab järgmist: „*ühes kriminaalasjas täidab eeluurimiskohtuniku ülesandeid võimaluse korral üks kohtunik. Kui eeluurimiskohtuniku ülesanded jagunevad käesoleva paragrahvi lõigete 1 ja 2 kohaselt kahe kohtu vahel, täidab kummaski kohtus eeluurimiskohtuniku ülesandeid võimaluse korral üks kohtunik.*“

Nn „ühe kohtuniku reegli“ kehtestamisel on aga jäetud tähelepanuta, et sellisel juhul peaks justkui eeluurimiskohtunikud pidevalt ja kõik nõ valves olema (va plaanilised puhkused). Graafikujärgne valve kaotaks sellisel juhul oma mõtte, kuivõrd graafiku koostamisel ei saa paraku arvestada/ette näha, millal ühe või teise toiminguga konkreetse eeluurimiskohtuniku

poole pöördutakse ning millal on samas asjas vaja teha täiendavaid menetlustoiminguid, mis KrMS muudatuse kohaselt kuuluksid taas selle sama kohtuniku poolt lahendamisele. Praegune graafikujärgne valve vähemalt Harju MK-s tagab selle, et (eeluurimis)kohtunikul on võimalik planeerida teisi toiminguid/kohtuistungeid (sh pikalt planeeritud üldmenetlusi) valvevälisele ajale. KrMS § 27² lg 3 muudatus sellise võimaluse aga kaotaks. Harju MK-s on hetkel 5 eeluurimiskohtunikku ning arvestades süüteoasju arutatavate kohtunike koguarvu, ei ole siiani kunagi probleemiks olnud see, et isegi kui kõik 5 eeluurimiskohtunikku puutuvad konkreetse kohtuasjaga eeluurimise staadiumis kokku, et seda hiljem ei oleks enam kellelegi jagada. See idee oleks pädev sellisel juhul kui kõik süütegusid lahendavad kohtunikud oleks ühtlasi ka eeluurimiskohtunikud, aga vähemalt Harju MK-s seda ei ole. Kui selline olukord peaks aga kunagi aktuaalseks muutuma, siis saaks ja peaks seda sama põhimõtet reguleerima kohtusiseses tööjaotusplaanis. Seaduse tasandil selliseks muudatuseks vajadust ei ole ja see kitsendab liiga maakohtu võimalusi ise oma tööd planeerida.

- Eelnõu punktis 50 on muudatusena ette nähtud KrMS § 145 muutmine ja uus sõnastus.

Arusaamatusi tekitab KrMS § 145 lg 5 ls 1, mis sätestab: „*kui käesolev seadustik ei nõua määruse vormistamist eraldi dokumendina, võib eeluurimiskohtunik või kohus määruse teha pealdisena lahendataval taotlusel, kordamata taotluse sisalduvaid andmeid ja põhjendusi*“.

Seletuskirjas on kirjutatud järgmist: „*Seetõttu annab lõige 5 kohtule võimaluse pealdisena vormistada kõiki määrusi, mille kohta seaduses ei ole otsesõnu öeldud, et see tuleks eraldi dokumendina vormistada*“.

Arusaamatuks jääb, mida on silmas peetud nõude all – mille kohta seaduses ei ole otsesõnu öeldud, et see tuleks dokumendina vormistada. Kuidas sisustada „otsesõnu öeldud“. Nii tuli 14.08.2024 arutelul A. Kanguriga välja, et pealdisega võiks justkui rahuldada ka nii jälitustoimingu taotlust (KrMS § 126⁴) kui ka vara arestimise taotlust (KrMS § 142). Samas on väga paljudes KrMS §-des siiski esialgse lugemise pinnalt otsesõnu öeldud, et prokuratuuri taotlus tuleb lahendada määrusega, mida saakski tõlgendada seletuskirjast lähtuvalt, et „otsesõnu on öeldud, et see tuleks eraldi dokumendina vormistada“. Mida omakorda toetab tegelikult ka kavandatav KrMS § 145 lg 1 ja lg 2.

Nii sätestab KrMS § 126⁴ lg 1, et jälitustoimingu võib teha prokuratuuri või eeluurimiskohtuniku kirjalikul loal. Eeluurimiskohtunik otsustab loa andmise määrusega prokuratuuri põhjendatud taotluse alusel. Eeluurimiskohtunik vaatab prokuratuuri põhjendatud taotluse läbi viivitamata ja annab määrusega jälitustoiminguks loa või keeldub selle andmisest. KrMS § 142 lg 2 sätestab, et vara arestitakse prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel, arvestades käesoleva paragrahvi lõikes 3 nimetatud erandit. Samas, kui vaadata kehtiva seaduse sõnastust ning ka kavandavat eelnõud, siis nt kahe eelpool nimetatud seaduse sättes sõnastustes muudatust ette nähtud ei ole.

Tegelikult sätestab ka KrMS § 130 lg 2, et kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel või kohtumääruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid ning vahistamine on vältimatult vajalik. On muidugi üheselt mõistetav, et vahistamismäärus ei saaks olla pealdisega lahendatav määrus ja eeldab siiski (eeluurimis)kohtuniku sisulist otsustust ja motiveeritud kohtumäärust. Ja seadus näeb ka ette, et kohtuniku juurde toimetatakse küsitlemiseks kahtlustatav või süüdistatav. Ei saa ainuüksi ka sel põhjusel, et kas prokuratuuri taotluse lahendamine toimub kellegi küsitlemise või kohtuistungi korraldamise kaudu (nt vahistamine, ajutise lähenemiskeelu kohaldamine jne) või kuulub taotlus lahendamisele kirjalikus menetluses, anda alust eristamiseks, et nt kirjaliku menetluse määrused saab lahendada pealdisega eeluurimiskohtuniku poolt.

Nii on rida määruseid, mille korral eeluurimiskohtunik peab kohtuistungi korraldama, kohased pealdisega lahendamiseks: nt ajutise lähenemiskeelu kohaldamine (KrMS § 141¹), tunnistaja

anonüümseks tunnistamine (KrMS § 67). Toetame igati ettepanekut, et võimalikult palju taotlusi saaks lahendada pealdisena (mh jälitustaotlused), aga seaduseelnõu vajaks selgemat ja konkreetsemat sõnastust, et seadusandja tahe oleks kõigile üheselt mõistetav ja sätted ei oleks üksteisele vasturääkivad, ebaselged või üksteist välistavad.

- Eelnõu muudatused seoses lühimenetlusega.

Eelnõu punktis 90 muudetakse *paragrahvi 238 järgmiselt*

„(1) Kohus teeb nõupidamistoas ühe järgmistest lahenditest:

3) tagastab kriminaaltoimiku prokuratuurile ja suunab määrusega süüdistusakti üldmenetluses kohtu alla andmise otsustamiseks jagamisele, kui puuduvad lühimenetluse kohaldamise alused või kriminaaltoimiku materjalid ei ole piisavad kriminaalasja lahendamiseks lühimenetluses.“;

Hetkel näeb kehtiv seadus ette, et KrMS § 235¹ lg 1 p 3 alusel tagastatakse kriminaaltoimik prokuratuurile menetluse jätkamiseks, kui kohus ei nõustu kriminaalasja lahendamisega lühimenetluses. Praktikas tähendab see näiteks seda, et kriminaaltoimik tagastatakse prokuratuurile, kui asja materjalid ei ole piisavad kriminaalasja lahendamiseks (vrd sarnane alus, kui asi on juba kohtuistungile määratud KrMS § 238 lg 1 p 2), s.o ette näha, et tegelikult võib süüdistatava tegevus vastata raskemale kvalifikatsioonile.

Kavandatava eelnõuga kaob võimalus tagastada KrMS § 238 lg 1 p 2 alusel kriminaaltoimik menetluse jätkamiseks prokuratuurile põhjusel, et asja materjalid ei ole piisavad selle lahendamiseks lühimenetluses ning asi liiguks otse üldmenetlusse. See tähendab, et kui nt aja jooksul selgub tõendatuse aspektist mingeid uusi olulisi asjaolusid, ei ole selles asjas kohtueelse menetluse kordamine (naasmaks lühimenetlusse) enam võimalik. Seejuures – kuigi KrMS § 237¹ lg 1 järgi saaks ka tulevikus teoorias liikuda üldmenetluses lühimenetlusse – ei saaks eelnõu seletuskirja kohaselt enam süüdistusakti täiendada (vt eelnõu selgitus p 101 osas, lk 40). Seega pole ilmselt võimatu, et n-ö kehvalt uuritud asi liigub lühimenetlusest üldmenetlusse, tõendite ja süüdistuse täiendamine ei ole enam võimalik. Selline lahendus ei ole kindlasti õiguskorra kaitsmise huvides.

Samuti tuleb kavandatava KrMS § 238 lg 1 p 3 järgi asja üldmenetluses jätkata juhul, kui nt süüdistatav loobub istungil lühimenetluse taotlusest. Seega tekiks kohtutele koheselt lisakoormus, sest asja tuleb lahendada tunnistajate ja kannatanute osavõtul. Lühimenetluses lahendatakse sageli laialt levinud ja paljude episoodidega kuritegusid (nt poevargused). Üldmenetluse korral tuleks kutsuda kohtusse nt turvameestest tunnistajad, kannatanute (kauplused) esindajad jne. Probleemi ei lahenda ka see, et sellisel viisil üldmenetlusse liiguvad asjad võiksid lõppeda kokkuleppega. Põhjus, miks paljud asjad on kohtusse saadetud lühimenetluses seisneb ka selles, et kokkuleppeks pakutavad karistused ei ole süüdistatavale vastuvõetavad. Enamikel KarS § 424 järgi kvalifitseeritud juhtudel ei nõustu süüdistatavad lisakaristuse kohaldamisega või lisakaristuse määraga. Korduvkaristatud poevargad loodavad uues asjas kokkuleppega taas varasematega sarnast kerget karistust. Karistuse eesmärkide saavutamiseks ei ole aga sellised järeleandmised kokkuleppemenetluse tarbeks põhjendatud ja asi saadetakse kohtusse lühimenetluse korras.

Eelnevast järelduvalt muutuks kriminaalmenetlus senisest kohmakamaks ning menetlejate koormus suureneks. See oleks aga vastuolus eelnõu eesmärgiga. Lisaks ei ole mõistetav, millist praktikas ilmnenud probleemi muudatus lahendaks. Nimetatust lähtuvalt palume kaaluda vastava muudatuse välja jätmist.

- Eelnõu Punktis 113 on lisatud § 262 (4), mis sätestab, et *kui kohus tunnustab eelmenetluses tõendi lubamatuks, on tõendit esitada soovunud poolel õigus esitada sama asjaolu kohta muid tõendeid. Pool teeb tõendi teistele kohtumenetluse pooltele esimesel võimalusel kättesaadavaks.*

Jääb natuke arusaamatuks selle sätte mõte. Kas „muude tõendite“ all peetakse silmas juba süüdistusaktis või kaitseaktis nimetatud muid tõendeid või seal nimetamata tõendeid. Viimasel juhul võib aga tekkida olukord, kus kohtumenetluses hakatakse läbi viima uut eeluurimist. Kui kohus on kriminaalasja juba enda menetlusse võtnud, siis pooled, kelle lubamatut tõendit pole eelmenetluses vastu võetud, võivad hakata kohtult taotlema mingite täiendavate tõendite kogumist selle lubamatu tõendi kompenseerimiseks. Seega see säte justkui ei sunni pooli pingutama, et nende tõendid oleks juba eelmenetluse hetkeks korrektselt kogutud ja vormistatud, sest selle sätte alusel on võimalik kõike „tagaukse kaudu“ parandada. Alternatiivselt võiks siia sätte juurde lisada klausli „kui see ei pikenda ebamõistlikult kohtumenetlust või ei ole seotud ülemäära ressursimahuka tegevusega (välismaa õigusabitaotlused jne) vms“.

- Eelnõu Punkti 115 järgi paragrahvi 263-1 täiendatakse lõigetega 11 ja 12 järgmises sõnastuses:

„(11) Tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse võib kohus jätta läbi vaatamata lisaks käesoleva seadustiku § 296-2 lg-s 1 nimetatud alustele ka põhjusel, et see oma mahukuse või keerukuse tõttu takistaks kriminaalasja kiiret lahendamist.

(12) Määruse peale, millega kohus jätab tsiviilhagi või avalik-õigusliku nõudeavalduse läbi vaatamata, võib kannatanu esitada määruskaebuse. Määruskaebuse lahendamisel tehtud ringkonnakohtu määrus ei ole vaidlustatav.“;

Kuna karistusõigus on kõige rohkem põhiõigusi piirav menetlus, siis peakski ta suures osas kindlasti keskenduma ja olema orienteeritud süüküsimuse lahendamisele. Seetõttu on § 263-1 täiendus tervitatav, et anda kohtule võimalus just suuremahulistes kriminaalajades eraldada tsiviilvaidlus süüküsimuse lahendamisest. Väga tihti on näha, et süüküsimus on muutunud teisejärguliseks ning põhiline vaidlus käibki tsiviilhagide ümber. Iseenesest võimaldaks seda sätet alternatiivselt täiendada veel ka lisaklausel „ja kui kohus on veendunud, et kannatanu on võimeline enda huvisid mujal menetluses realiseerima“. See on aktuaalne just näiteks majandusajades, kus kannatuteks võivad olla finantsasutused (pangad) jm juriidilised isikud, kes ilmselt saavad oma huvisid ka mujal realiseerida, kui nad on kriminaalasjas palganud lepinguliseks esindajaks vandeadvokaadi. Samas isikud, kelle jaoks on õigusabi teenuse ostmine liialt kallis ja kes ilmselt mujalt abi ei saa, tema tsiviilvaidlused tuleks lahendada jätkuvalt koos süüasjaga. Samuti tuleks rohkem esile tõsta, kas alternatiivse lahendusena või täiesti ainukesena ka olemasolevat KrMS § 306 lg 1 p 11 sätestatud kohtu võimalust „või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju“, mis praktikas pole kasutust leidnud, aga sisuliselt annaks võimaluse juba praegu „Briti mudeli“ laialdasemaks rakendamiseks tsiviilhagi asemel.

- Eelnõu Punktis 117 täiendatakse paragrahvi 268 täiendatakse lõigetega 7 ja 8 järgmises sõnastuses:

„(7) Kui kohus pärast kõikide prokuratuuri tõendite uurimist leiab, et ei ole tuvastatud kuriteosündmust ega kuritegu või ilmselt ei ole tõendatud, et kuriteo on toime pannud süüdistatav, võib kohus pärast poolte seisukoha ärakuulamist selle kuriteo osas kohtulikku arutamist mitte jätkata ja süüdistatava õigeks mõista. Edasise arutamisetähtaegaks mõistmise taotluse rahuldamata jätmist ei pea põhjendama

Kas „*pärast kõikide prokuratuuri tõendite uurimist*“ tähendab seda, et läbitud on ka KrMS § 297 korras esitatud tõendite voor. Või kohus ei annagi enam võimalust KrMS § 297 tõendite vooru jaoks ja *pärast „kõikide prokuratuuri tõendite uurimist*“ tähendab ainult süüdistusaktis algselt nimetatud tõendeid. Kui eelmenetluses on mingid tõendid juba lubamatuks tunnistatud, siis samas eelnõu kavandatud § 262 lg 4 muudatus annaks pooltele võimaluse lubamatuks tunnistatud tõendi asemel esitada täiendavaid tõendeid

Lugupidamisega

(allkirjastatud digitaalselt)

Astrid Asi

kohtu esimees